

ДАО ДЕ ЦЗИН

 FOLIO

ДАО ДЕ ЦЗИН

Харків
«ФОЛІО»
2020

Анотація

«Дао де цзин» — головний трактат містичної традиції Стародавнього Китаю. Він справив величезний вплив не тільки на формування даосизму, а й на духовну культуру всього Стародавнього Сходу.

Творцем «Дао де цзин» традиційно називають головного вчителя даосизму — легендарного Лао-цзи. Вважається, що він був старшим сучасником Конфуція і вони навіть зустрічалися. Більшу частину свого життя Лао-цзи служив хранителем імператорського архіву за часів династії Чжоу. Вирішивши покинути людей, бо мудрець в них розчарувався, він на прохання начальника прикордонної застави, через яку покидав Китай, написав і залишив невеличку книжку «у п'ять тисяч слів». Це й був трактат про Шлях і Досконалість — «Дао де цзин».

Дао де цзин

Канон Шляху

I

Шлях, про який можна розповісти, не є постійним Шляхом.

Ім'я, яке можна назвати, — не завжди постійне Ім'я.
Де імені немає, там початок усіх речей,
Де ім'я є — там матір усіх речей.
Тому, постійно не маючи бажання, бачиш його витік,
А постійно маючи бажання, бачиш його результат.
Те й інше є спільним,
Вони мають різні імена, але однаково позначаються.
У сокровенного є ще сокровенність:
Ось звідки виходить усе витончене.

II

Коли в світі дізнаються, що краса — прекрасна,
негайно з'являється каліцтво.
Коли в світі дізнаються, що добро — добре, з'являється зло.
Наявне та відсутнє одне одного породжують.
Важке і легке одне одного створюють.
Довге та коротке одне одного виявляють.
Високе і низьке одне одного встановлюють.
Музика та голос одне одному відгукуються.
Попереднє і наступне одне за одним йдуть.
Так буде завжди.
Тому премудра людина віддається справі недії
І втілює безсловесне вчення.

Десять тисяч речей створюють — і він нічого не відкидає,
Народжують — і він нічим не володіє.
Все звершують — і він за це не тримається.
Успіхи приходять — і він не занурює себе в них.
Він ні в чому не перебуває — і від нього нічого не йде!

III

Не підіймайте «гідних» —
Тоді люди не будуть змагатися.
Не цінуйте рідкісні товари —
Тоді люди не будуть розбишакувати.
Не виставляйте напоказ привабливі речі —
Тоді в людських серцях не буде бентеги.
Ось чому премудра людина, керуючи людьми,
Спустошує їхні голови
І наповнює їхні животи,
Послаблює їхні прагнення
І зміцнює їхні кістки.
Вона завжди робить так, що у людей немає ні знань, ні
бажань,
А знавці не наважуються щось зробити.
Дій недією — і в усьому буде лад.

IV

Шлях — порожнеча, що все в собі вміщує,
Користуйся нею — і вона буцімто не переповнюється.
О, глибочінь! Предок десяти тисяч речей!
Тупить свої гострі краї,
Розв'язує свої вузли,
Гамує своє світіння,

Уподібнюється своєму праху.
Невловиме! Воно неначе існує вічно.
Я не відаю, чиє воно дитя.
Здається, воно передує Верховному Владиці!

V

Небо і Земля не мають людяності,
Для них вся тьма речей — що солом'яні собаки.
Премудра людина не має людяності,
Для неї всі люди — що солом'яні собаки.
Простір між Небом і Землею
Подібний до ковальських міхів:
Пусте, а не можна його усунути,
Натисни на нього — і з нього вийде ще більше.
Хто збирає знання, той скоро стомиться,
То чи не краще триматися серединності?

VI

Дух, що хилиться додолу, не вмирає;
Це зветься Сокровенною Матір'ю.
Брама Сокровенної Матері
Називається коренем Неба та Землі.
В'ється і в'ється, такий мінливий!
Користь його вичерпати неможливо.

VII

Небо вічне, Земля незнищенна.
Небо і Земля вічні та незнищенні завдяки тому, що не
існують

для себе.

Ось чому вони можуть бути вічними та незнищеними.

Тому премудра людина ставить себе позаду,

а опиняється попереду;

Не думає про себе — і себе зберігає.

Не бажає нічого для себе —

Чи не тому може розраховувати на все своє?

VIII

Вище благо, як вода:

Вода приносить благо всій п'їтьмі речей і ні з чим не бореться.

Збирається в місцях, яких люди уникають,

Ось чому вона близька до Шляху.

Для життя благотворна земля;

Для серця благотворна глибина;

У спілкуванні благотворна доброта;

У промовах благотворна довіра;

У правлінні благотворна смиренність;

У діяннях благотворне вміння;

У рухах благотворний сам час.

Лише там, де немає суперництва, не буде і збитків.

IX

Чим утримувати наповнене до країв,

Краще вчасно зупинитися.

Хто намагається нагострити гостріше,

Не збереже досягнутого надовго.

Коли золото й яшма заповнили покої,

Нікому не під силу їх зберегти.

Той, хто хизується багатством і знатністю,
Сам накличе на себе біду.
Подвиг здійснений, слава стала, а сам сховався —
Ось Шлях Небесний.

X

Пестуй душу, обіймай Єдине — можеш не втрачати їх?
Зосередь дух, прийди до м'якості — можеш бути, як немовля?
Очищай таємне дзеркало — можеш бути без вади?
Люби народ, пильнуй лад у царстві —
можеш перебувати в недії?
Небесні врата відчиняються та зачиняються —
можеш бути жіночним?
Осягай усе в чотирьох межах — можеш обійтися без знання?
Породжує та вигодовує,
Все народжує і нічим не володіє.
Всьому передує, а не шукає в тому опори,
Всіх старший, а нічим не править;
Ось що зветься сокровенною досконалістю.

XI

Тридцять спиць колеса сходяться в одній ступиці,
Але користь від колеса в тому, що в ступиці немає нічого.
Ліплять із глини посудину,
Але користь від посудини в тому,
що всередині неї немає нічого.
Прорізають вікна і двері, щоб вдався будинок:
А користь від будинку в тому, що в ньому є пустота.
Воістину:
Те, що маєш, дає вигоду.

А те, чого не маєш, дає користь.

XII

Від п'яти кольорів у людей сліпнуть очі.
Від п'яти звуків у людей глухнуть вуха.
Від п'яти ароматів люди не відчують смаку.
Той, хто женеться щодуху за здобиччю, втрачає розум.
Рідкісні товари псують людські звичаї.
Ось чому премудра людина
Служить утробі й не служить очам,
Тому відкидає те і бере це.

XIII

Милість безчестить: її бійся.
Цінуй велике нещастя як самого себе.
Що означає «милість безчестить: її бійся»?
Милість для нас — приниження.
Бійся, коли її отримуєш,
Бійся, коли її втрачаєш.
Ось що означає «милість безчестить: її бійся».
Що означає «цінуй нещастя, як самого себе»?
Тому, що у мене є «я», у мене є й нещастя.
Якби у мене не було мого «я», чи міг би я бути нещасливим?
Воістину: тому, хто цінує себе більше за світ,
Можна довірити світ.
Тому, хто любить себе, як світ,
Можна вручити світ.

XIV

Дивлюся на нього і не бачу — називаю його найглибшим.
Вслухуюся в нього і не чую — називаю його найтихішим.
Торкаюся його і не можу вхопити — називаю його
найдрібнішим.

Цих трьох неможливо визначити,
Тому я змішую їх і розглядаю, як одне.
[Це одне] вгорі не світле, внизу не темне,
Тягнеться без кінця і без краю, не можна дати йому ім'я.
І знову повертається туди, де немає речей.
Воно зветься безформною формою, нематеріальним
образом,

Воно зветься туманним і невиразним.
Зустрічаєш його — не бачиш його голови,
Проводжаєш його — не бачиш його спини.
Триматися Шляху давніх,
Щоб керувати нині сущим,
І знати Первозданний Початок —
Ось що таке основа та нитка Шляху.

XV

Ті, хто в давнину запроваджували Шлях,
Занурювалися в витончене та початкове,
потаємно в усе проникали.
Настільки глибокі вони були, що пізнати їх не можна.
Тому, що пізнати їх не можна,
Коли доведеться описати їхню зовнішність, скажу:
Зосереджені, немов переходять річку в зимову пору.
Обережні, немов остерігаються турбувати сусідів.
Стримані, немов у гостях.
Податливі, немов на сонці лід.
Могутні, немов один цілісний стовбур.

Усе вміщають у собі, немов широка долина.
Усе вбирають у собі, немов каламутні води.
Якщо каламутній воді дати відстоятися, вона стане чистою.
А те, що довго спочивало, зможе поступово ожити.
Хто зберігає цей Шлях, не знає пересичення.
Не пересичуючись, він плакає старе і не шукає нових
звершень.

XVI

Дійди в порожнечі до межі.
Зберігай спокій із усією ретельністю.
Усі речі в світі виникають спільно,
Я так пророкую їхнє повернення.
Речі є без ладу, без ліку,
І кожна повертається до свого коріння.
Повернення до кореня — це спокій,
Спокій — це повернення до долі.
Повернення до долі — це сталість,
Знання постійності — це просвітленість,
Не знати сталості — сліпотою накликати біду.
Хто знає постійність, той усе вмістить у себе;
Хто все вмістить у себе, той неупереджений.
Хто неупереджений, той царство,
Хто царство, той подібний до Неба.
Хто подібний до Неба, той втілює Шлях.
Хто втілює Шлях,
Той перебуватиме довго
І до кінця днів уникне шкоди.

XVII

З найвищими було так: низи просто знали, що вони є.
Нижче стояли ті, кого всі любили та прославляли.
Ще нижче стояли ті, кого боялися,
А нижче за всіх — ті, кого зневажали.
Тому, хто в собі не має достатньо довіри, довіри не нададуть.
Нерішучий! Ось так він цінє слова.
Доб'ється успіху, зробить справу,
А люди кажуть: «У нас усе сталося само собою».

XVIII

Коли Великий Шлях у занепаді,
постають «людяність» та «обов'язок».
Коли виникають суемудрість і багатознайство,
постає велика брехня.
Коли серед родичів немає злагоди,
постають «шанобливість» і «любов».
Коли держава в темряві і в смуті, постають «віддані
підданці».

XIX

Усуньте «мудрість», відкиньте «розумність»,
І користь людям буде стократна.
Усуньте «людяність», відкиньте «справедливість»,
І люди повернуться до пошани та любові.
Усуньте спритність, не шукайте вигоди,
І в світі не стане злодіїв і розбійників.
Три ці судження не відкривають усієї істини,
Тому додаю дещо, що цього стосується:
Будь невігядливим, бережи первозданну цілісність;
Позбувайся себелюбства, не потурай бажанням.

XX

Відкинь ученість, і не будеш знати печалі.
«Звісно!» і «гаразд!» — чи далекі одне від одного?
Краса і потворність — що їх розділяє?
Страхи людські — не можна їх не боятися.
Темне! Пустельне! Не дістати його дна!
Всі люди сповнені радощів,
Немов святкують велику жертву або навесні сходять на вежу.
Я один певен, нічим себе не видаю, як немовля,
яке ще не посміхнулося,
Подорожній, котрий безсило волочиться —
і немає куди повертатися!
Все навколо мають у надлишку,
Я один начебто позбавлений всього.
У мене серце дурня — неясне, простодушне!
Звичайні люди такі швидкі на суд,
Я один перебуваю в невіданні.
Звичайні люди судять так ретельно,
Я один відчужений і бездумний.
Спокійний у хвилюванні, немов велике море.
Мчу привільно, немов немає для мене притулку.
У звичайних людей на все є причина,
Я один простий і прямий, немов неук.
Я один не такий, як інші,
Тому що вмію годуватися від Матері!

XXI

Сила всевмісної досконалості виходить єдино від Шляху.
Шлях же ось що таке: туманне, неясне.
О, злите! О, туманне! А в ньому є образи!

О, туманне! О, неясне! А в ньому є щось!
О, приховане! О, темне! А в ньому є насіння.
Ці насінини такі справжні! Вони дають упевненість.
З давнини і досі ім'я його не переходить,
Завдяки йому пізнаємо велич перетворень.
Звідки я знаю, що таке велич усіх перетворень?
Завдяки цьому.

XXII

Що скривилося — тому бути цілим.
Що зігнулося — тому бути прямим.
Порожньому — бути повним.
Старому — новим бути.
Хто має мало, отримає багато.
Хто має багато, той сліпий.
Ось чому премудрий тримається за Єдине
І так стає мірилом світу.
Не має «свого погляду» і тому просвітлений.
Не має «свої думки» і тому всім світить.
Не рветься вперед і тому має заслуги.
Не хвалить себе і тому живе довго.
Він ні з ким не змагається, і ніхто в світі не змагається з ним.
Приказка давніх: «Кривому — бути цілим», хіба порожні
слова?
Бути воістину цілим тільки йому дано.

XXIII

Нечутне веління — те, що таке саме собою.
Сильний вітер не протримається весь ранок.
Раптова злива не протримається весь день.

Хто створює їх? Небо і Земля.
Навіть Небу і Землі не створити нічого довговічного,
Що ж, тоді це доступне людині!
Тому той, хто вірний Шляху, єдиний із Шляхом.
Той, хто вірний Досконалості, єдиний із Досконалістю.
А той, хто вірний втраті, єдиний із втратою.
Того, хто поєднаний із Шляхом, Шлях також приймає.
Тому, хто поєднаний із Досконалістю, Шлях дає
Досконалість,
А того, хто поєднаний із втратою, Шлях також втрачає.
Лише тому, хто недостатньо довіряє іншим,
Також не буде довіри.

XXIV

Хто став навшпиньки, довго не простоїть.
Хто широко крокує, далеко не піде.
Хто має свій погляд, трохи зможе зрозуміти.
Хто має свою правду, небагатьох зможе переконати.
Хто рветься вперед, слави не здобуває.
Хто дбає про себе, довго не проживе.
Для Шляху це лише «зайве частування, марне ходіння».
Для людей це тільки привід для ненависті.
Тому той, хто втілює Шлях, так не чинить.

XXV

Є щось, у хаосі завершене,
Перед Небом і Землею народжене.
Пустотне! Безмежне!
Саме в собі перебуває і не змінюється.
Розтікається всюди і не знає перешкод.

Можна вважати це Матір'ю Піднебесної.
Я не знаю, як називати його.
Даючи йому прізвисько, скажу: «Шлях».
Якщо доведеться дати йому ім'я, скажу: «Великий».
«Велике» означає «розповсюджується всюди»,
«Поширюватися всюди» означає «йти далеко»,
«Йти далеко» означає «повертатися».
Воістину:
Шлях великий,
Небо велике,
Земля велика,
І Володар людини також великий.
У Всесвіті є чотири великих, і Володар людини — один із них.
Людині зразок — Земля.
Землі зразок — Небо.
Небу зразок — Шлях.
А Шляху зразок — те, що таке саме по собі.

XXVI

Важке — корінь легкого.
Спокій — володар рухливості.
Ось чому мудрець, провівши в мандрівці весь день,
Не відлучиться від своєї поклажі.
Навіть володіючи прекрасним палацом,
Він сидить спокійно, парить привільно над світом.
Як може володар тисяч колісниць
Ставитися до себе легковажніше, ніж до царства?
Хто легковажний, позбудеться кореня,
Хто поспішає, втратить у собі володаря.

XXVII

Той, хто вміє ходити, не залишає слідів.
Той, хто вміє говорити, нікого не зачепить словом.
Той, хто вміє рахувати,
не користується рахунковими паличками.
Той, хто вміє замикати, не користується засувом,
а замкнене ним не відімкнути.
Той, хто вміє пов'язувати, не користується мотузкою,
а пов'язане ним не розв'язати.
Ось чому премудра людина завжди рятує людей
і нікого не відкидає.
Завжди рятує речі і нічого не відкидає.
Це зветься «прихованою спадкоємністю просвітленості».
Тому добра людина — учитель недобрій людині,
А недобра людина — знаряддя добрій людині.
Не шанувати вчителя, не любити знаряддя —
Тут і великий розум впаде в оману.
Ось що таке межа витонченості.

XXVIII

Знай своє чоловіче, але пильнуй своє жіноче:
Станеш розщелиною Піднебесного світу.
Якщо уподібнишся розщелині світу,
Предковічна Досконалість не покине тебе.
Тоді будеш, неначе новонароджене немовля.
Знай своє світле, але пильнуй своє темне:
Станеш взірцем для Піднебесного світу.
Якщо станеш взірцем для світу,
Предковічна Досконалість не зазнає шкоди.
Тоді повернешся до безмежності.

Знаючи свою славу, але дотримуючись себе у применшенні,
Станеш долиною Піднебесного світу.
Якщо уподібнишся долині світу,
Предковічна Досконалість буде в достатку.
Тоді будеш, немов Цілісний Стовбур.
Коли Цілісний Стовбур розрублять, з'являться предмети;
А користування премудрого таке, що він очолює чини:
Великий різьбяр нічого не ріже.

XXIX

Коли хтось хоче заволодіти світом і переробити його,
Я бачу, що він не досягне своєї мети.
Світ — божественний предмет, переробити його не можна.
Хто буде його переробляти, згубить його;
Хто буде триматися за нього, втратить його.
Серед речей одні діють, інші йдуть,
Одні пашать жаром, інші виділяють холод,
Одні сильні, інші слабкі,
Одні розквітають, інші хиляться до занепаду.
Ось чому премудра людина відкидає крайнощі,
відкидає надмірності, відкидає розкіш.

XXX

Той, хто бере Шлях на допомогу володарю людей,
Не підпорядковує світ силою зброї:
Бо це накличе швидку відплату.
Де стояло військо, там виростуть бур'ян і колючки,
Де пройшла війна, там буде голодний рік.
Майстерний [стратег] цінує лише плід
І не користується нагодою, щоб стати дужчим.

Здобувши перемогу, не хизується;
Здобувши перемогу, не хвалиться;
Здобувши перемогу, не надимається.
Він перемагає немов мимоволі.
Він перемагає — і не демонструє сили.
Хто накопичив силу, швидко стає немічним,
Це означає «опиратися Шляху».
А хто опирається Шляху, скоро загине.

XXXI

Добра зброя — зловісне знаряддя.
Багатьом речам вона ненависна,
І той, хто має Шлях, її не тримає.
Добрий господар у своєму будинку шанує ліве,
А ідучи війною, шанує праве.
Зброя — зловісне знаряддя, шляхетний чоловік її не тримає,
Застосовують її, тільки якщо до цього примусять,
І застосовувати її потрібно стримано та безпристрасно.
Здобувши перемогу, не пишайся скоєним,
Хто пишається перемогою, той радіє вбивству.
А хто радіє вбивству, той не досягне успіху в світі.
У щасливих подіях цінується ліве,
У нещасних подіях цінується праве.
Молодший полководець стоїть ліворуч,
Старший полководець стоїть праворуч:
Отже, вони стоять, як на похороні.
На вбивство безлічі людей відгукуйтесь скорботним плачем,
Перемогу на війні відзначайте траурним обрядом.

XXXII

Шлях вічно безіменний;
Цілісний Стовбур хоча і невеликий,
У світі над ним ніхто не має влади.
Якщо князі та царі зможуть триматися його,
Всі речі їм підкоряться самі,
Небо і Земля в злагоді поєднуються і породять солодку росу,
І та сама, без наказу, буде викинута порівну на всіх.
Де є лад, є й імена.
Як тільки з'являються імена,
Треба знати, де в знанні зупинитися.
Хто знає, де зупинитися в знанні,
Зможе уникнути великої біди.
Великий Шлях для світу
Все одно, що повноводна річка і море для струмка.

XXXIII

Хто знає інших — розумний.
Хто знає себе — просвітлений.
Хто переміг інших — дужий.
Хто переміг себе — могутній.
Хто знає, в чому достаток — заможний.
Хто діє рішуче — має волю.
Хто не втрачає того, що має — довговічний.
А хто не гине в смерті — живе вічно.

XXXIV

Великий Шлях розливається вільно!
Він може бути і ліворуч, і праворуч.
Усі речі спираються на нього, щоб жити,
І він їх не відкидає,

У всьому досягає успіху,
І не має слави.
Він одягає і годує всі речі,
Але їм не господар,
Вічно позбавлений бажань —
Його можна зарахувати до того, що називають Малим.
Всі речі довіряють себе йому,
А він усе ж їм не господар —
Його можна зарахувати до того, що називають Великим.
Тому що він ніколи не вважає себе великим,
Він і може бути воістину великим.

XXXV

Тримайся Великого Образу,
І Піднебесна до тебе прийде,
Прийде — і знати не буде зла,
Усюди буде панувати спокій глибокий,
Де музика звучить і страви на столі,
Там кожен подорожній цього не омине.
Але слово, яке виходить зі Шляху,
Таке блякле! Розгледити його навряд чи.
Дивишся на нього — і не можеш його бачити.
Слухаєш його — і не можеш чути.
Користуйся ним — і за цілий вік не вичерпаєш.

XXXVI

Якщо хочеш стиснути,
Спершу потрібно розтягнути.
Якщо хочеш послабити,
Спершу потрібно посилити.

Якщо хочеш розвалити,
Спершу потрібно возвеличити.
Якщо хочеш відібрати,
Спершу потрібно дати.
Ось що зветься «пророцтвом, що випереджає».
М'яке та слабке здолає тверде і сильне.
Рибі краще не покидати глибини,
А те, що приносить царству добро,
не можна показувати людям.

XXXVII

Шлях вічно в недії,
А в світі все робиться.
Якщо князі та царі зможуть триматися його,
Речі самі себе втілять.
Якщо потім вони матимуть бажання діяти,
Я стримаю їх безіменною простотою.
Безіменна простота не таїть жодних бажань.
Коли в спокої не народиться бажання,
Піднебесний світ виправиться сам собою.

Канон Досконалості

XXXVIII

Вища Досконалість не хоче Досконалості,
Ось чому в ній є Досконалість.
Нижча Досконалість прагне Досконалості,
Ось чому в ній немає Досконалості.
Вища Досконалість нічого не робить і не має на те причин.
Нижча Досконалість діє і має на те причини.
Вища людяність діє, але не має на те причин.
Нижча людяність діє і має на те причини.
Вища справедливість діє і має на те причини.
Вище доброчестя діє, й, якщо відгуку немає,
Воно засукає рукави і змусить до покори.
А тому:
Коли втратили Шлях, з'явилася Досконалість;
Коли втратили Досконалість, з'явилася людяність;
Коли втратили людяність, з'явилася справедливість;
Коли втратили справедливість, з'явилося доброчестя.
Доброчестя — виснаження відданості та довіри
і початок будь-якої смуті.
Знати наперед — це лише квіти Шляху
та початок невігластва.
Ось чому великий чоловік знаходить притулок у глибокому
і не живе дрібним,
Він знаходить притулок у корені і не живе квітами.
Він не приймає другого і бере перше.

XXXIX

З тих, хто в давнину знайшов Єдине:
Небо, знайшовши Єдине, стало чистим;
Земля, знайшовши Єдине, стала спокійною;
Духи, знайшовши Єдине, стали божественними;
Долини, знайшовши Єдине, стали повними;
Вся тьма речей, знайшовши Єдине, живе;
Князі та царі, знайшовши Єдине, правлять Піднебесною.
Так усе відбувається завдяки Єдиному.
Чи Небо, не будучи чистим, не розколеться?
Чи Земля, не будучи спокійною, не розтрясється?
Чи духи, не будучи божественними, не знесиляться?
Чи долини, не будучи наповненими, не збідніють?
Чи вся тьма речей, не маючи в собі життя, не зникне?
Чи князі та царі, не маючи пошани та слави, не впадуть?
Тому корінь пошани — приниженість.
Основа слави — безвість.
Тому князі та царі звать себе сиротами,
самотніми та безпорадними.
Чи не означає це, що для них приниженість — корінь?
Хіба ні?
Маючи безліч колісниць, вважай, що не маєш колісниць.
І не бажай ані виблискувати, немов прекрасна яшма,
Ані бути твердим, немов простий камінь.

XL

Повернення — це дія Шляху.
Слабкість — це застосування Шляху.
Всі речі в світі виходять із суцього,
А суще виходить із відсутнього.

ХЛІ

Вищі люди, дізнавшись про Шлях,
виявляють старанність і втілюють його.
Пересічні люди, дізнавшись про Шлях,
частково йдуть ним, частково ні.
Нижчі люди, дізнавшись про Шлях, гучно сміються над ним.
Якщо б вони не сміялися, це не був би Шлях.
А тому здавна кажуть так:
Пресвітлий Шлях здається мороком.
Шлях, що веде вперед, здається відступом.
Рівний Шлях найбільш важкопрохідний.
Вища Досконалість подібна до долини.
Велика чистота здається ганьбою.
Безмежна Досконалість здається збитковістю.
Непорушна Досконалість здається потуранням.
Справжня щирість здається облудою.
Великий квадрат не має кутів.
Велику посудину роблять найдовше.
Велика музика чутна все менше.
Великий образ не має форми.
Але лише Великий Шлях прихований і безіменний,
Він усе дає й усе завершує.

ХЛІІ

Шлях народжує одне,
Одне народжує два,
Два народжує три,
А три народжує всю пітьму речей.
Усі речі несуть в собі Інь та обіймають Ян,
Пустотне дихання приводить їх до злагоди.

Те, чого люди не люблять, —
Це бути «сиротою», «самотнім», «безпорадним»,
Але так називають себе царі та князі.
Тому той, хто втрачає, інколи набуває,
А хто купує — той втрачає.
Чому люди вчили, я також навчаю:
«Злий і дужий помре не своєю смертю».
Нехай це буде батьком моїх повчань.

XLIII

Найм'якіше в світі покриє найтвердіше.
Нематеріальне увійде в те, що не має порожнин.
Так дізнаємося, що від недії є вигода.
Вчення без слів, вигоду недії
У світі здатні збагнути не всі.

XLIV

Що кожному ближче: слава чи життя?
Що дорожче: життя чи багатство?
Що гірше: мати чи втратити?
Ось чому хто багато любить, той багато втратить,
А у того, хто багато зібрав, будуть великими й втрати.
Якщо знаєш, як бути задоволеним, не зазнаєш ганьби.
Якщо знаєш, де зупинитися, уникнеш небезпеки
І зможеш жити довго.

XLV

Велике досягнення здається збитковим,
Але користь його безмежна.

Велика наповненість здається порожньою,
Але користь її невичерпна.
Велика прямота не дає ходити прямо.
Велике мистецтво не дає зробити майстерно.
Велике красномовство не дає сказати красиво.
Швидкі рухи здолають холод,
Але спокій здолає спеку.
Хто чистий і спокійний, зможе виправити світ.

XLVI

Коли в світі є Шлях,
Верхових коней відводять угноювати поля.
Коли в світі немає Шляху,
Бойових коней ростять на далеких заставах.
Немає більшого злочину, ніж потурати прагненню.
Немає більшого лиха, ніж не знати, що маєш досить.
Немає більшого пороку, ніж пристрасть до володіння.
Тому задоволеність знанням того, що маєш у достатку, —
ось непереборний достаток.

XLVII

Не виходячи з двору, можеш пізнати світ.
Не відчиняючи вікна, можеш побачити Небесний Шлях.
Чим далі йдеш, тим менше пізнаєш.
Ось чому премудра людина
Нікуди не ходить, а все знає,
Ні на що не дивиться, а все розуміє,
Нічого не робить, а все здійснює.

XLVIII

Присвячувати себе навчанню — означає щодня купувати.
Присвячувати себе Шляху — означає щодня втрачати.
Втрачай і ще втрачай — так дійдеш до недії.
Нічого не будеш робити — і все буде робитися.
Заволодіє світом той, хто ніколи не займається справами,
А той, хто займається справами, ніколи не заволодіє світом.

XLIX

У премудрої людини немає постійної думки.
Її думки такі ж, як і думки всіх.
Тих, хто добрий, я вважаю добрими,
Тих, хто недобрий, я також вважаю добрими:
Так тріумфує добро.
Тим, хто заслуговує на довіру, я вірю,
Тим, хто довіри не заслуговує, я також вірю:
Так тріумфує довіра.
Премудра людина, царствуючи в світі,
Все вміщує в собі і заради миру замутняє своє серце.
Всі люди напружують зір і слух, прислухаючись до нього.
А він шанує їх, немов дітей.

L

Ось: виходять у життя і входять у смерть.
Товаришів по життю — троє з десяти,
Товаришів по смерті — троє з десяти.
Життя свою в смерть обертають — також троє з десяти.
А чому?
Все через жагу бути живим у цьому житті.

Відомо: той, хто збагнув мудрість збереження життя,
На шляху не зустріне тигра або носорога,
Вступивши в битву, уникне леза, що вражає.
Носорогові в нього нікуди встромити свій ріг,
Тигру нікуди встромити свої кігті,
Воїну нікуди скерувати свій меч.
Чому так?
Тому що смерті ніде оселитися в ньому.

LI

Шлях народжує їх, Досконалість вирощує,
Речовина надає їм форми, сила обставин їх завершує:
Ось чому всі речі шанують Шлях і цінують Досконалість.
Шлях шанують і Досконалість цінують не за наказом:
Так завжди відбувається само собою;
Тому Шлях народжує їх, Досконалість вирощує,
Вони виношують їх і вигодовують їх,
Дають їм вирости, дають їм дозріти,
Пестують їх, оберігають їх.
Усе народжує і нічим не володіє.
Всьому передує, але не шукає в тому опори,
Старше за всіх, але нічим не повеліває:
Ось що зветься сокровенною Досконалістю.

LII

У світі є початок,
Його можна вважати Матір'ю Всесвіту.
Той, хто розуміє матір, аби знати її дитя,
І пізнає дитя, щоб триматися за матір,
До кінця своїх днів уникне небезпеки.

Закупорюй свої діри, зачиняй свої ворота —
І до кінця життя не знатимеш турбот.
Розкривай діри, навантаж себе справами —
І до кінця життя себе не врятуєш.
Прозріти мале зветься просвітленістю,
Триматися м'якості зветься силою.
Скористайся світінням, щоб повернутися до світочу —
Так позбудешся небезпеки для життя:
Ось що означає втілювати сталість.

LIII

Якби я мав дещицю знання, то, йдучи Шляхом,
Боявся б тільки збитися з нього.
Великий Шлях такий рівний, такий широкий,
Але люди люблять криві стежки.
Палати царські так чисто прибрані,
Поля ж заросли бур'яном, житниці порожні.
Носять шовки, розшиті візерунками, на поясі мечі,
Смачно їдять і п'ють, у будинках є надлишок всілякого
добра.
Ось що я називаю великим розбоем,
Великого Шляху тут немає й в спомині!

LIV

Того, хто міцно стоїть, не можна повалити.
Того, хто міцно обіймає, не можна відірвати:
Тому діти й онуки не перестануть приносити жертви.
У того, хто це плекає в собі, Досконалість буде справжньою.
У того, хто це плекає в сім'ї, Досконалість буде в надлишку.
У того, хто це плекає в селищі, Досконалість буде довгою.

У того, хто це плакає в царстві, Досконалість буде нездоланною.

У того, хто це плакає в світі, Досконалість буде всеосяжною.

А тому споглядай себе, виходячи з себе,

Дивись на сім'ю, виходячи з сім'ї,

Дивись на селище, виходячи з селища,

Дивись на царство, виходячи з царства,

Дивись на світ, виходячи зі світу.

Звідки я знаю, що світ такий?

Завдяки цьому.

LIV

Той, хто зберігає в собі глибину Досконалості,

Подібний до новонародженого немовляти:

Ні скорпіони, ні оси, ні змії його не ужалять,

Хижі птахи і дикі звірі його не схоплять.

Його кістки та сухожилля м'які, а хватка міцна,

Про єднання не знає, а чоловіча сила в ньому є —

Бо насіння в ньому перебуває сповна.

Цілий день волає, а не хрипне —

Бо злагоди в ньому не має вади.

Знати злагодю означає «бути постійним»,

Перебувати в сталості означає «бути просвітленим»,

Додавати щось до життя — це передвісник нещастя,

Коли розум повеліває життєвою силою — це насильство.

Хто накопичить силу, той стане немічним:

Це означає «пручатися Шляху».

А хто пручається Шляху, той швидко загине.

LVI

Хто знає, не промовляє,
Хто промовляє, не знає.
Затули діри,
Зачини ворота,
Затупи гострі краї,
Розв'яжи пута,
Принизь сяйво,
Уподібнись праху.
Ось що зветься «потаємним уподібненням».
Тому не можна його знайти і бути йому рідним;
Не можна його знайти і бути йому далеким.
Не можна його знайти і йому догодити;
Не можна його знайти і йому нашкодити.
Не можна його знайти і його шанувати,
Не можна його знайти і його принизити.
Ось чому воно цінне в світі.

LVII

Державою керуй прямо,
На війні застосовуй хитрість
І за допомогою бездіяльності заволодівай Піднебесною.
Чому мені відомо, що це так?
Ось чому:
Чим більше в світі заборон, тим люди бідніші.
Чим більше народ знає про вигоду, тим більше в царстві
смути.
Чим більше в народі майстерності та вправності,
тим більше дрібниць.
Чим більше в країні законів і наказів, тим більше
розбійників.
Тому премудрі люди казали:

Я не дію, а люди самі стають кращими,
Я прихильний до спокою, а люди самі себе виправляють,
Я не втручаюся у справи, а люди самі багатіють,
Я не маю бажань, а люди самі дотримуються простоти.

LVIII

Коли світом правлять відсторонено спокійно,
Люди прості та добродушні.
Коли світом правлять прискіпливо строго,
Люди хитрі та підступні.
Біда — ось де щастя опора,
Щастя — ось звідки приходить лихо.
Хто знає, де їхня межа?
У них немає нічого навіки «правильного».
Правильне стане неправильним,
Добро стане злом,
І люди перебувають в омані з давніх давен.
Ось чому премудра людина
Рівна, а нічого не зрізає,
Гостра, а нічого не ранить,
Пряма, а не йде напролом,
Яскраво сяє, а нікого не сліпить.

LIX

У правлінні людьми та служінні Небу
Немає нічого кращого, ніж бути ощадливим.
Хто вміє берегти, першим приготується [слідувати Шляху].
Першим приготуватися означає накопичувати Досконалість.
Хто вміє накопичувати Досконалість, той усе перевершить.
Якщо він усе перевершить, ніхто не буде знати, де його межа.

Хто не має межі, може володіти царством.
А хто володіє матір'ю царства, буде жити довго.
Ось що таке «глибоке коріння, міцна основа»,
Це Шлях вічного життя та довгого погляду.

LX

Правити великим царством —
все одно, що варити дрібну рибу.
Якщо світ впорядковувати за допомогою Шляху,
Злі духи позбудуться влади над душами.
Не те щоб у них не було духовної сили,
Але їхня сила не зможе більше шкодити людям.
І не лише їхня сила не буде шкодити людям,
Але і премудра людина не буде шкодити їм.
Коли ці обоє не завдаватимуть один одному шкоди,
Їхні досконалості зіллються і в собі упокояться.

LXI

Велике царство — як низина, куди стікаються води:
Осередок світу, Сокровенна Матір світу.
Самка завжди здолає самця спокоем,
і, спочиваючи, перебуває внизу.
Тому велике царство візьме мале, якщо буде нижче за нього,
Мале царство буде взяте великим, бо перебуває нижче за
нього.
Ось так, ставлячи себе нижче, забирають інших
І, стоячи нижче, дають іншим узяти себе.
Велике царство хоче лише об'єднати та пестувати інших,
Мале царство хоче тільки долучитися до інших та їм
служити.

Щоб ті й інші змогли отримати те, що хочуть,
Великому царству личить бути внизу.

LXII

Шлях — це сховище всіх речей,
Скарбниця для добрих людей і притулок для недобрих.
Красивими промовама можна торгувати,
Славетними вчинками можна залучити шанувальників.
Нехай людина недобра, чи бувало так, щоб її відкидали?
Тому, коли сходить Син Неба або шанують Трьох Князів,
Не підносьте їм яшмові жезли та четвірки коней,
А краще, сидячи спокійно, вручіть їм цей Шлях.
Стародавні цінували цей Шлях — що ж він таке?
Хіба не сказано: «Хто шукає з ним, той знайде,
Хто завинив, той, володіючи ним, вціліє»?
Ось чому його цінували в світі.

LXIII

Дій не діючи.
Роби не роблячи.
Знаходь смак там, де смаку немає.
Знаходь велике в маленькому і багато в малому.
На зло відповідай Досконалістю.
Готуйся до труднощів, поки легко,
Передбачаючи велике в дріб'язковому:
Все важке в світі походить з легкого,
Усе велике в світі походить з нікчемного.
Премудра людина ніколи не прагне до величі —
І тому може стати великою.
Хто легко роздає обіцянки, той не заслужить довіри,

Хто багато що вважає легким, пізнає багато труднощів.
Ось чому премудра людина все вважає важким —
І навіки не відчуває труднощів.

LXIV

Що спочиває, те легко втримати.
Що ще не проявилось, те легко попередити.
Що крихке, те легко розбити.
Що дрібне, те легко розсіяти.
Дій там, де ще нічого немає.
Впорядкувай там, де ще не розладналося.
Дерево завширшки в обхват виростає з крихітного паростка,
Вежа в дев'ять поверхів починається з грудки землі.
Шлях у тисячу лі починається з одного кроку.
Той, хто впливає на це, зруйнує його.
Той, хто міцно тримається за це, втратить його.
Ось чому премудра людина не діє і нічого не руйнує,
Ні за що не тримається — і нічого не втрачає.
Коли успіх уже близький, люди часто все псують.
Хто наприкінці так само обачний, як на початку,
не зазнає невдачі.
Тому премудра людина бажає небажання
і не цінує рідкісні в світі товари.
Вона вчиться не бути вченою і відводить усіх від помилок.
Тому вона в усіх речах підтримує те, що таке саме по собі —
і нічого не робить.

LXV

У давнину ті, хто вміли втілювати Шлях,
Не бажали за його допомогою просвітлювати людей,

А застосовували його так, аби зробити людей простодушними.

Людьми важко управляти тому, що вони багато знають.

А тому той, хто знанням управляє царством, — зло для царства.

А хто незнанням управляє царством — щастя царства.

Хто знає ці дві істини, той для всіх зразок.

Завжди знати зразок називається потаємною Досконалістю.

Таємна досконалість така глибока!

Простягається так далеко!

З нею всі речі вічно повертаються.

Ось тоді запанує Велика Злагода.

LXVI

Річки та моря тому можуть бути господарями
гірських струмків,

Що вони розташовані нижче за все.

Ось так вони володіють струмками в горах.

Тому премудра людина, бажаючи піднятися над людьми,
Має в промовах своїх бути нижчою за них.

А бажаючи бути поперед людей,

Треба у вчинках своїх бути позаду них.

Ось чому премудра людина стоїть над людьми,
а людям не важко.

Вона стоїть попереду всіх, а людям не страшно.

Ось чому весь світ вихваляє її без пересичення.

Вона ні з ким не змагається, і світ не змагається з ним.

LXVII

Усі в світі кажуть, що мій Шлях великий

та начебто ні до чого не придатний.
Так, великий — і від того нібито ні до чого не придатний!
Був би він для всього придатний, давно б уже здрібнів.
Є у мене три скарби, я дбайливо їх зберігаю:
Перший — це любов,
Другий — ощадливість,
Третій — небажання бути першим у світі.
Завдяки любові я можу бути відважним.
Завдяки ощадливості можу бути щедрим.
Завдяки небажанню бути першим можу головувати в світі.
А бути відважним, відкинувши любов,
Бути щедрим, забувши ощадливість,
Бути попереду, не вміючи бути позаду, —
Це неминуча загибель.
Бо любов приносить перемогу тому, хто нападає,
Й оберігає того, хто захищається.
Коли Небо бажає когось врятувати,
Воно оточує його любов'ю, немов міцною стіною.

LXVIII

Той, хто вміє воювати, не войовничий.
Той, хто вміє битися, не дає волю гніву.
Той, хто вміє здобувати перемогу над супротивником,
не бореться з ним.
Той, хто вміє управляти людьми, ставить себе нижче за них.
Це зветься досконалістю миролюбності.
Це зветься силою використання людей.
Це зветься Відповідністю Неба, Межею давнини.

LXIX

У знавців військової справи є таке судження:
«Я не смію бути господарем, а краще буду гостем.
Я не смію просунути на вершок, а краще відступлю на
крок».

Це називається: «виступати, не виступаючи»,
«Засукати рукав, оголюючи руки»,
«Перемагати, не ворогуючи»,
«Тримати в покорі, не застосовуючи війська».
Немає більшого нещастя, ніж зневажати супротивника.
Хто зневажає супротивника, розкидає свої скарби.
Тому, коли війська сходяться для жорстокої битви,
Хто сумує, той переможе.

LXX

Мої слова дуже легко збагнути.
І дуже легко виконати.
Але ніхто в світі не може їх второпати,
Не може їх виконати.
Мої слова мають предка.
Мої справи мають володаря.
І від того, що люди цього не розуміють,
Вони не тямлять і мене.
І якщо тих, хто розуміє мене, мало,
Отже, в мені є що цінувати.
Ось чому премудрий ходить у лахмітті,
але зберігає яшму у грудях.

LXXI

Знати, а здаватися незнаючим — ось досконалість.
Не знати, а думати, що знаєш, — це хвороба.

Тільки той, хто знає свою хворобу, здатен не бути хворим.
Премудра людина не схильна до хвороб.
Вона знає, що таке хвороба, і тому не хворіє.

LXXII

Коли в народі не бояться грізної влади,
Прийде велика гроза.
Не обмежуй людей в їхніх житлах,
Не чини шкоди життю інших.
Лише коли людям не шкодять,
Вони самі не шкодять іншим.
А тому премудра людина знає себе, але не показує себе,
Любить себе, але не цінує себе.
Отже, вона відкидає те і бере собі це.

LXXIII

Той, хто сміливий у відвазі, загине.
Той, хто сміливий у скромності, буде жити.
З цих двох одне корисне, інше шкідливе.
Небо чогось не любить — хто знає цього причину?
Навіть премудрий тут утруднюється з відповіддю.
Шлях Неба: не бореться, зате майстерно перемагає,
Не промовляє, зате майстерно відгукується,
Не закликає, а все приходить саме,
Не вдається в подробиці, а все майстерно розраховує.
Небесні сіті широкі та рідкі,
Але з них ніщо не вислизає.

LXXIV

Люди не бояться смерті,
Як можна залякати їх стратами?
Якщо зробити так,
аби люди завжди жили в страху перед смертю,
А ми могли б спіймати шалених і стратити їх —
Хто б тоді насмілився бути таким?
Завжди є головний кат, який карає.
Але страчувати людей замість головного ката —
Все одно, що рубати дерева замість старшого дроворуба.
З тих, хто візьметься рубати дерева
замість старшого дроворуба,
Рідко хто зуміє не поранити собі руку!

LXXV

Люди голодують через те, що верхи забирають собі зерно.
Ось чому голодують люди.
Людьми важко управляти тому, що верхи діяльні.
Ось чому ними важко керувати.
Люди ні в що не ставлять смерть від того,
що верхи занадто люблять життя.
Ось чому люди нізащо мають смерть.
Воістину ті, хто живе без думки про життя,
кращі за тих, хто цінує життя.

LXXVI

Людина, народжуючись, м'яка та ніжна.
Вмираючи, тверда та напружена.
Коли всі речі, трава і дерева, живуть, вони м'які та гнучкі.
А вмирають вони сухими та жорсткими.
Тому жорсткість і напруженість — супутники смерті,

М'якість і ніжність — супутники життя.
Ось чому, коли військо сильне, воно не переможе.
А якщо дерево міцне, воно зламається.
Міцне та велике буде внизу.
М'яке та слабке буде нагорі.

LXXVII

Небесний Шлях — це як натягування на лук тятиви:
Горішній край треба опустити вниз,
Нижній край треба підняти вгору.
Якщо занадто довго, вкоротити,
якщо дуже коротко, подовжити.
Так і Шлях Небес: відбирає зайве і додає відсутнє.
Шлях людей не такий:
Відбирають відсутнє і додають того, що в надлишку.
Хто здатен, маючи надлишок, віддати його світові?
Лише людина Шляху.
Ось чому премудра людина
Діє — і не тримається за зроблене,
Має успіхи — і не прив'язана до них,
І не має бажання демонструвати свою мудрість.

LXXVIII

Загалом у світі немає нічого м'якшого та слабшого за воду,
Але вода найкраще перемагає те, що міцне та тверде,
Бо ніщо не може її змінити.
Те, що слабке, здолає сильне, а м'яке — тверде,
Знає весь світ, а сповнити ніхто не може.
Ось чому премудрі люди казали:
Хто бере на себе бруд царства,

Може бути господарем його вівтарів.
Хто бере на себе нещастя царства,
Може бути володарем світу.
У прямих промовах усе відбувається немов навпаки.

LXXIX

Коли миряться після великої сварки,
Неодмінно залишається образа.
Як можна вважати це добром?
Ось чому премудра людина тримає ліву частину угоди
І нічого не вимагає від інших.
Людина досконалості буде дотримуватися угоди,
Людина без досконалості буде збирати податки.
Небесний Шлях не виявляє пристрасті,
Але він завжди — з доброю людиною.

LXXX

Краще царству бути маленьким, а населенню — рідким.
Нехай у людей будуть десятки та сотні знарядь,
Але користі від них шукати не потрібно.
Нехай люди будуть шанобливими до смерті
І не їдуть далеко від дому.
Навіть якщо є човни та вози, нехай на них ніхто не їздить.
Навіть якщо є піки і стріли, нехай ніхто не бере їх до рук.
Нехай люди зав'язують вузлики замість письма.
Нехай люди насолоджуються їжею та милуються своїм
одягом,
Мають спокій у своїх оселях і радіють своїм звичаям.
Нехай буде видно сусідні селища
І звідти долинають гавкіт собак і кукурікання півнів.

А люди до самої старості та смерті один із одним не знаються.

LXXXI

Правдиві слова не пестять слух.

Пестять слух промови неправдиві.

Добра людина невміла в суперечках.

Той, хто вправний у суперечці, — не добрий чоловік.

Обізнана людина не навантажена знаннями.

Той, хто навантажений знаннями, — людина, що не знає.

Премудра людина не накопичує.

Чим більше вона віддає іншим, тим більше має сама.

Шлях Неба — приносити користь і нічому не шкодити.

Шлях мудрого — діяти і не заважати іншим.

Додаток

Сима Цянь

Життєпис Лао-цзи...

Лао-цзи був уродженцем селища Цюйжень волості Лисян повіту Кусянь [царства] Чу, [походив] з роду Лі, мав ім'я Ер, друге ім'я Дань. Він був хранителем архіву палацу Чжоу.

Конфуцій відправився в Чжоу, щоб довідатися про ритуал у Лао-цзи. Лао-цзи сказав: «Того, про що ви запитуєте, вже майже не залишилося. Так від людини залишається гниючий труп і [колись] виголошені промови. До цього додаю: в сприятливі часи досконаломудрий роз'їжджає на колісниці, а в несприятливі — ходить пішки з тяжкою ношею. Я чув, що хороший торговець ховає подалі [свої товари], начебто [у нього] нічого немає, а досконаломудрий, що володіє багатьма чеснотами, зовні прагне виглядати дурнуватим. Відкиньте вашу зарозумілість і неприборкані бажання, [відмовтеся] від пихатих манер і низьких пристрастей — все це не принесе вам користі. Ось і все, що я хочу вам сказати». [Конфуцій] пішов [і] сказав учням: «Я знаю, що птах вміє літати, що риба вміє плавати, а дикий звір вміє бігати. Тих, що бігають, можна зловити в капкан, тих, що плавають, виловити сіттю, тих, що літають, збити стрілою. Що ж стосується дракона, то я не можу зрозуміти, як він, осідлавши вітер і пронизуючи хмари, прямує до небес. Я сьогодні бачився з Лао-цзи, який подібний дракону!»

Лао-цзи вдосконалював Дао 1 [і] Де 2, його вчення закликає жити усамітнено [і] не прагнути слави. [Він] довгий час жив у Чжоу, [але] побачивши, що Чжоу занепадає, вирішив виїхати.

Коли [він] досяг застави 3, лін'їнь 4 Сі сказав: «Ви збираєтеся піти від світу. Напишіть для мене [хоч] щось!» Тоді Лао-цзи написав книжку з двох частин 54, більше п'яти тисяч слів якої говорили про сенс Дао [і] Де. Після цього він пішов, і ніхто не знає про його подальшу долю.

1 В основі даоського вчення лежало поняття Дао, що передається українською мовою (в залежності від вихідної позиції автора і контексту) як «шлях», «істина», «порядок», «загальний закон природи», «початок і кінець творіння».

2 Категорія Де означала і в даосизмі, і в конфуціанстві поняття «чеснота», «моральність», «етична норма».

3 Багато коментаторів вважали, що йдеться про відомий гірський прохід і прикордонне укріплення Ханьгу.

4 Лін'їнь — перший радник у царстві Чу.

5 Мається на увазі «Дао де цзин» («Канон про Шлях і Досконалість»).

Деякі кажуть, що [був] Лао Лай-цзи, який теж був чусцем, написав книжку з 15 глав, що тлумачить про користь вчення даосів. Кажуть, що він жив одночасно з Конфуцієм.

[Тоді] Лао-цзи, напевно, прожив більше 160 років або навіть 260 років, оскільки виплекав довголіття, вдосконалюючи своє Дао.

Через 129 років після смерті Конфуція головний історіограф чжоуського дому Дань під час зустрічі з циньським Сянь-гуном сказав: «Цинь і Чжоу почали з єдності. Після 500 років єдності [вони] розійдуться. Після 70 років роз'єднання там (в Цинь) з'явиться ба-ван». Одні кажуть, що Дань і був Лао-цзи, інші заперечують це, і ніхто у світі не знає правди. Але мудрець-відлюдник на ім'я Лао-цзи безсумнівно існував.

Сина Лао-цзи звали Цзун. Він служив воєначальником у Вей, і йому було надане володіння в Дуаньгань. У Цзуна був син Чжу, у Чжу був син Гун, [а] праправнука Гуна звали Цзя. Цзя служив

ханському Сяо Венъ-ді. А син Цзя [на ім'я] Цзе був призначений тайфу [старшим наставником спадкоємця престолу] при Ані, спадкоємцеві Цзяосі-вана, і оселився з родиною в [князівстві] Ци.

Люди, які вивчають [вчення] Лао-цзи, відкидають конфуціанство, а конфуціанці відкидають вчення Лао-цзи. «Шляхи у людей різні, кожен слідує власним прагненням», — хіба не про це сказано? Лі Ер [проповідував] недіяння, [що веде до] самовдосконалення; безтурботність і чистоту, що ведуть до істини.

<...>

Лао-цзи дуже поважав Дао [і] недіяння. [Він вчив, що] відповіддю на будь-якого роду зміни повинно бути недіяння. Створена ним праця глибока і майстерно написана, [але] важка для розуміння. Чжуан-цзи поширив вчення про Дао і Де, був бездоганний у міркуваннях, проповідував повернення до природи. Шень-цзи старанно працював над питаннями співвідношення імені [і] сутності. Хань [Фей]-цзи встановлював критерії оцінки фактів і явищ, розрізняв справжнє [і] помилкове; [проте] його [вчення] могло бути і жорстоким, [йому] бракує милосердя. Всі [ці вчення] мали своїм джерелом Дао [і] Де, але лише Лао-цзи глибокий [і] безмежний!